

РОЗДІЛ 10 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ, ЯКА НАДАЄ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ, В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

THE LEGAL STATUS OF THE PERSON PROVIDING LEGAL AID IN CIVIL PROCEEDINGS IN UKRAINE

Заборовський В.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Ужгородського національного університету

У статті автор досліджує правовий статус адвоката як особи, яка надає правову допомогу, в цивільному судочинстві. Робиться висновок про доцільність існування такого іншого учасника цивільного провадження. Вказується на необхідність закріплення чіткого порядку посвідчення повноважень особи, яка надає правову допомогу, та розширення кола його повноважень із метою перетворення такої особи на активного учасника цивільного судочинства. Робиться висновок про те, що адвокат, займаючи процесуальне становище особи, яка надає правову допомогу, набуває статусу власне адвоката, а не представника чи захисника (подібно до статусу адвоката свідка).

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, особа, яка надає правову допомогу, цивільне судочинство, витрати на правову допомогу.

В статье автором исследуется правовой статус адвоката в качестве лица, которое оказывает правовую помощь в гражданском судопроизводстве. Делается вывод о целесообразности существования такого другого участника гражданского производства. Указывается на необходимость закрепления четкого порядка удостоверения полномочий лица, оказывающего правовую помощь, и расширения круга его полномочий с целью превращения такого лица в активного участника гражданского судопроизводства. Делается вывод о том, что адвокат, занимая процессуальное положение лица, оказывающего правовую помощь, получает статус собственно адвоката, а не представителя или защитника (подобно статусу адвоката свидетеля).

Ключевые слова: адвокат, адвокатская деятельность, лицо, которое оказывает правовую помощь, гражданское судопроизводство, расходы на правовую помощь.

In this article the author explores the legal status of the lawyer as a person who provides legal assistance in civil proceedings. The conclusion about expediency of the existence of such other party of civil proceedings. The necessity of securing a clear order of the person identification authority to provide legal assistance and expanding the range of its powers, in order to make that person an active participant in civil proceedings. The conclusion is that the lawyer taking the procedural position of the person providing legal aid receives the status of the actual lawyer, not a representative or defender (just status of the lawyer of witness).

Key words: lawyer, advocacy, person who provides legal assistance, civil proceedings, cost of legal aid.

Актуальність теми. Конституція України покладає на адвоката обов'язок щодо надання професійної правничої (правової) допомоги кожній особі, яка її потребує. Беззаперечно, основними функціями, які покладаються на адвоката, зокрема й у цивільному процесі, є представництво та захист інтересів осіб. Основним видом професійної діяльності адвоката в цивільному судочинстві є представництво. Але діяльність адвоката в цивільному провадженні не обмежується виключно здійсненням функції представництва осіб, а адвокат може набувати й статусу особи, яка надає таку допомогу. Актуальність теми виявляється в тому, що український законодавець досить фрагментарно врегулює статус такого учасника цивільного процесу, а отже, на жаль, таке регулювання не позбавлене суттєвих прогалин і недоліків.

Аналіз наукових публікацій. Проблема визначення правового статусу адвоката і якості особи, яка

надає правову допомогу, в цивільному судочинстві була предметом досліджень науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблеми, доцільно виокремити праці О.І. Антонюк, О.І. Карпенко, Д.Д. Луспеник, А. Нерсесян, В.С. Панова, Г.О. Світличної, В.І. Тертишнікова, Є.Г. Тарло, О.І. Угриновської та інших.

Метою статті є аналіз статусу адвоката під час виконання ним функції особи, яка надає правову допомогу, в цивільному провадженні. Основними завданнями автор ставить перед собою: проаналізувати правове становище адвоката в статусі особи, яка надає правову допомогу; встановити співвідношення між таким статусом адвоката та адвоката-представника; розкрити недоліки в компенсації витрат на правову допомогу за цивільно-процесуальним законодавством; на основі проведеного аналізу визначити місце та роль адвоката

як особи, яка надає правову допомогу, в цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу. В одній із наших попередніх праць ми вказували на те, що аналіз норм цивільного процесуального законодавства дає можливість дійти до висновку, за яким адвокат в цивільному судочинстві може мати процесуальний статус представника та особи, яка надає правову допомогу [1]. На основі дослідження правового статусу такого учасника цивільного процесу ми приходили до висновку, що він займає самостійне процесуальне положення, яке характеризується ознаками відносної самостійності, оскільки, з одного боку, він наділений правом самостійно обирати способи та засоби надання правової допомоги своєму клієнту, а з іншого – такі способи та засоби повинні бути засновані на законі. Крім цього, звертали увагу на те, що адвокат-представник в цивільному процесі володіє власним процесуальним інтересом, який хоча і не є матеріально-правовим і відрізняється від інтересу сторін та третіх осіб (заявників та заінтересованих осіб), все ж таки повинен розглядатися як юридичний інтерес, який спрямований на отримання позитивного результату справи для особи, яку він представляє.

Проаналізувавши правовий статус адвоката-представника в цивільному провадженні, зазначимо, що актуальним залишається й питання про статус й іншого учасника такого провадження, яким також може бути адвокат. Частково правовий статус такого учасника цивільного судочинства регламентується ст. 56 ЦПК України. Так, у ч. 1 ст. 56 вказується на те, що правову допомогу може надавати особа, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги. Тут потрібно врахувати й положення ст. 12 ЦПК України, за яким особа, котра бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями у галузі права в порядку, встановленому законом. Оскільки на сьогодні так і не було ухвалено спеціального закону, який би врегулював порядок надання правової допомоги, та не розкрито поняття «особа, яка є фахівцем у галузі права», то єдиним суб'єктом, який може отримати статус особи, яка надає правову допомогу, є адвокат.

На доцільність існування такого учасника цивільного судочинства нас може насторожити положення п. 3.2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу), в якому зазначається, що «правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати» [2]. На нашу думку,

доцільність існування такого учасника провадження виправдовується в разі, коли особа, яка бере участь у справі, вважає за необхідне отримання нею правової допомоги (у формі надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань тощо), але водночас не бажає бачити таку особу як свого представника.

ЦПК України відносить особу, яка надає правову допомогу, до категорії інших учасників процесу. Це правове положення для науковців стало основою для відмежування правового статусу особи, яка надає правову допомогу, та статусу представника, який належить до категорії осіб, котрі беруть участь у справі. Зокрема, Г.О. Світлична вказує на те, що «не можна залишити без уваги необхідність відокремлення надання правової допомоги у формі представництва від іншої форми її надання на підставі ст. 56 ЦПК. Так, на відміну від представника, фахівець у галузі права, який діє на підставі ст. 56 ЦПК, не входить до складу осіб, які беруть участь у справі, що свідчить про різницю їхнього процесуального статусу та обсягу їхніх процесуальних повноважень (ст. ст. 26, 44, 56 ЦПК). У зв'язку із цим фахівець у галузі права, який діє на підставі ст. 56 ЦПК, не може надавати правову допомогу у формі представництва в суді» [3, с. 214]. З таких самих позицій виходить О.І. Карпенко, зазначаючи: «Особа, яка надає правову допомогу, не є процесуальним представником – вона не бере участі у справі та не діє від імені іншої особи, а також не наділяється відповідними правами та обов'язками представника» [4, с. 89–90].

Поділяє позицію науковців й Д.Д. Луспенник, який звертає увагу на те, що ЦПК України передбачив нову процесуальну фігуру, а саме особу, яка надає правову допомогу, що належить до інших учасників цивільного процесу. Він робить висновок про те, що необхідно «чітко відрізнити послуги, які учасник процесу отримує від особи, яка надає правову допомогу, від послуг його представника у процесі, оскільки такі особи мають різний процесуальний статус (повноваження)» [5, с. 390].

З подібних позицій виходить й судова практика. Так, у п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12 червня 2009 року № 2 [6] зазначено, що особа, яка надає правову допомогу, не є особою, яка бере участь у справі, а належить до інших учасників цивільного процесу, тому вона не може замінювати в процесі особу, якій надає правову допомогу, та бути її представником і в ході розгляду справи має лише ті права, які зазначені в ч. 2 ст. 56 ЦПК України.

Невирішеним в юридичній літературі залишається питання про можливість поєднання у цивільному судочинстві статусу представника і статусу особи, яка надає правову допомогу. Цікавою є позиція О.І. Угриновської, яка на підставі аналізу, зокрема, положень ч. 1 ст. 42 ЦПК України (не можуть бути представниками в суді особи, які діють у цьому процесі як секретар судового засідання, перекладач, екс-

перт, спеціаліст, свідок) робить висновок про те, що «представником сторони та третьою особою у процесі може бути особа, яка одночасно має статус особи, що надає правову допомогу, у цьому ж судовому процесі» [7, с. 77]. Незважаючи на те, що, виходячи з буквального аналізу положення згадуваної ч. 1 ст. 42 ЦПК України, відсутня пряма заборона особі, яка надає правову допомогу, бути представником у цивільному провадженні, на нашу думку, таке поєднання статусів є процесуальним нонсенсом. Він полягає в тому, що одна особа не може в цивільному судочинстві одночасно поєднувати і статус особи, яка надає правову допомогу (яка віднесена до категорії інших учасників процесу), і статус процесуального представника (який віднесений до категорії осіб, які беруть участь у справі), який відповідно до цивільного процесуального законодавства й сам може користуватися послугами особи, яка надає правову допомогу.

Крім цього, потрібно врахувати й те, що вказані учасники цивільного судочинства наділяються різними процесуальними правами. Так, особа, яка надає правову допомогу, наділяється правом знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії долучених до справи документів, бути присутнім у судовому засіданні (ч. 2 ст. 56 ЦПК України). Хоча ці права по своїй суті й відповідають загальним правам особи, яка бере участь у справі, але повноваження представника значно ширші, оскільки він наділяється як іншими вказаними загальними правами (ч. 1 ст. 27 ЦПК України), так і правом вчиняти від імені особи, яку представляють, усі процесуальні дії, що їх має право вчиняти ця особа.

Розглядаючи співвідношення правового статусу особи, яка надає правову допомогу, і статусу представника в цивільному провадженні, необхідно розкрити таке співвідношення й у разі, коли представництво особи здійснюється адвокатом. Відповідно до законодавства адвокат на професійній основі здійснює діяльність щодо надання різноманітних видів правової допомоги своїм клієнтам, тож логічною є норма ч. 1 ст. 12 ЦПК України (особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями у галузі права в порядку, встановленому законом). Проте в жодному разі статус адвоката-представника не повинен передбачати необхідність додаткового поєднання в собі й статусу особи, яка надає правову допомогу, оскільки надання такої допомоги виходить із сутності професійного правового становища такого адвоката та, на нашу думку, не потребує додаткового затвердження. Крім цього, відповідно до ч. 2 ст. 56 ЦПК України особа, яка має право на надання правової допомоги, допускається ухвалою суду за заявою особи, яка бере участь у справі. Тож, за вищевказаним припущенням О.І. Уринговської, адвокат-представник у цивільному провадженні, крім належного посвідчення свого повноваження як представника особи, повинен в судовому засіданні вимагати й винесення ухвали про залучення його в процес як особи, яка надає правову допомогу, або ж

навпаки. А це, на нашу думку, суперечить загальним засадам цивільного судочинства.

Проблема співвідношення статусу особи, яка надає правову допомогу, і статусу представника (коли таким представником є адвокат) в цивільному судочинстві, зокрема проявляється при вирішенні питання про компенсацію витрат на правову допомогу. Неоднозначною, на жаль, в цьому питанні є й судова практика.

Доволі поширеною в судовій практиці є точка зору, відповідно до якої, при вирішенні питання про стягнення таких витрат, необхідно перевіряти, чи діяла ця особа в статусі особи, яка надавала правову допомогу чи брала участь у справі в ролі представника особи. При цьому, суди виходили з того, що така компенсація витрат на правову допомогу можлива лише у випадку, коли вона надавалася таким іншим учасником процесу як особою, яка надає правову допомогу (ст. 56 ЦПК України). Зокрема, така позиція відтворена в Ухвалі Верховного Суду України від 23 березня 2011 року (справа № 6-13770св09) [8], Ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 липня 2011 року (справа № 6-1127св10) [9], Ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 березня 2014 року (справа № 6 9655св13) [10], Ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 13 серпня 2014 року (справа № 6 26981св14) [11] та ряду інших судових актів.

В багатьох рішеннях, суди вищих інстанцій виходять із позиції, за якою необхідною умовою компенсації витрат на правову допомогу є винесення ухвали про допущення до участі в розгляді справи як особи, яка надає правову допомогу. В тому випадку, якщо така особа брала участь у справі в ролі представника, та відсутні докази про винесення вищевказаної ухвали, то суди доходили до висновку про відсутність підстав для стягнення вищевказаних витрат. Зокрема, це простежується в Ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 грудня 2012 року (справа № 6-35127св12) [12], Рішенні апеляційного суду Одеської області від 26 вересня 2013 року (справа № 15510/8142/12) [13], Рішенні Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 січня 2013 року (справа № 6-35199св12) [14], Ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25 січня 2015 року (справа № 6-44699св14) [15].

Аналіз судової практики з питань компенсації витрат на правову допомогу вказує і на наявність такої позиції, за якою представник особи, яка бере участь у справі, має процесуальний статус представника, і він не може одночасно мати процесуальний статус особи, яка надає правову допомогу, а тому в такому разі відсутні підстави для відшкодування витрат на правову допомогу [16]. Тут, на нашу думку, є можливість погодитися лише з позицією про неможливість одночасного поєднання однією

особою та статусу представника, і статусу особи, яка надає правову допомогу. Щодо інших вищевказаних позицій судів, то відповідно до них можна дійти до висновку про те, що фактично «судове представництво опинилося поза межами правової допомоги» [17, с. 87]. Погодитися із цим немає можливості, оскільки не враховується одна з основних функцій судового представництва (процесуальне правозаступництво), зокрема в разі, коли представником особи є адвокат, для якого надання правової допомоги є професійним обов'язком. Тож слушною є думка В. Панова, за якою «позиція, що правову допомогу може надати лише особа, яка допущена до цивільного процесу ухвалою суду, є неприйнятною та такою, що обмежує одну зі сторін щодо стягнення витрат на правову допомогу» [18].

У цілому поділяючи позицію О.І. Антонюк, за якою «ч. 1 ст. 84 ЦПК України не обмежує відшкодування витрат на правову допомогу випадками, коли вона надавалася особою, яка залучена на підставі ст. 56 ЦПК України <...> перешкодою для того, щоб стягувати витрати на правову допомогу особи, яка є фахівцем у галузі права та бере участь у статусі представника, ст. 84 ЦПК України не містить» [19, с. 154], ми вважаємо, що ця стаття не позбавлена й недоліку та в сукупності з положенням ст. 56 ЦПК України дає можливість судам доходити до висновку, про компенсацію таких витрат тільки в разі залучення до справи особи, яка надає правову допомогу. Для запобігання вищевказаним ситуаціям вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 1 ст. 84 ЦПК України, закріпивши положення про компенсацію витрат, що пов'язані з оплатою правової допомоги адвоката, і в разі, коли він бере участь у справі як представник особи, і в разі залучення його як особи, яка надає правову допомогу. Законодавець повинен виходити з подвійного процесуального становища адвоката в цивільному судочинстві, у кожному з яких він надає той чи інший вид правової допомоги. Слід відзначити, що для судової практики в питанні компенсації витрат на правову допомогу притаманний й підхід, за яким відбувається розмежування процесуальних відносин залежно від вказаного статусу адвоката та який передбачає можливість стягнення таких витрат і в разі, коли правова допомога надавалася адвока-

тами-представниками [20]. На жаль, такий підхід не є визначальним і не є надто поширеним.

З'ясувавши співвідношення статусу представника в цивільному судочинстві зі статусом особи, яка надає правову допомогу, зокрема і в аспекті компенсації витрат на правову допомогу, необхідно звернути увагу на наявні недоліки правового становища такої особи. Зокрема, Г.О. Світлична вказує на те, що «підстави участі, форма надання правової допомоги та порядок посвідчення повноважень такої особи в суді ЦПК або будь-яким іншим законом не визначено» [3, с. 214]. Майже на аналогічні недоліки правового статусу такої особи звертає увагу Д.Д. Луспеник, зазначаючи: «У ЦПК не вказуються підстави участі особи, яка надає правову допомогу, у цивільному процесі та документи, що можуть підтверджувати повноваження цієї особи для участі у справі» [5, с. 389]. Крім того, він ставить слушне питання: у чому саме ж полягає допомога такої особи учаснику процесу з урахуванням наданих їй повноважень? Вказує на такий недолік і В.І. Тертишніков, відзначаючи: «Бажано, щоби ЦПК передбачив можливість та форму спілкування під час розгляду справи особи, яка надає правову допомогу, з судом, особою, якій вона надає правову допомогу, з особами, які беруть участь у справі, а також з іншими учасниками цивільного процесу, наприклад зі свідками та експертом» [21, с. 75]. Наявність таких недоліків призвела до того, що, як відзначає О.І. Антонюк, «використання процесуального статусу, передбаченого ст. 56 ЦПК України, є рідкістю» [19, с. 154].

Висновки. В цілому поділяючи позицію національного законодавця про доцільність існування такого учасника цивільного провадження, як особа, яка надає правову допомогу, вважаємо за необхідне удосконалити цивільне процесуальне законодавство, зокрема шляхом закріплення чіткого порядку посвідчення повноважень такої особи та розширення кола таких повноважень, які б перетворили її на активного учасника цивільного судочинства. Враховуючи те, що в цьому разі ні функція захисту, ні функція представництва не набуває значення ключової, то адвокат, займаючи процесуальне становище особи, яка надає правову допомогу, на нашу думку, набуває статусу власне адвоката (подібно до статусу адвоката свідка).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборовський В.В. Особливості правового статусу адвоката-представника в цивільному судочинстві / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2015. – Вип. 35. – Ч. 2., Т. 3. – С. 161–168.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 79. – Ст. 62.
3. Світлична Г.О. Представництво як форма надання правової допомоги в цивільному судочинстві / Г.О. Світлична // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2014. – № 10-1. – Т. 1. – С. 212–215.
4. Цивільне процесуальне право України : [навч. посібник] / за заг. ред. С.С. Бичкової. – К. : Атіка, 2006. – 384 с.
5. Курс цивільного процесу : [підручник] / [В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
6. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 2 // Вісник Верховного суду України. – 2009. – № 8. – Ст. 3.
7. Угриновська О.І. Витрати на правову допомогу: проблеми відшкодування [Електронний ресурс] / О.І. Угриновська // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1. – С. 76–82. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2009_1_15.pdf.

8. Ухвала Верховного Суду України від 23 березня 2011 року (справа № 6-13770св09) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15119649>.
9. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 липня 2011 року (справа № 6 1127св10) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17680028>.
10. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 березня 2014 року (справа № 6 49655св13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37946836>.
11. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 13 серпня 2014 року (справа № 6 26981св14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40178579>.
12. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 грудня 2012 року (справа № 6 35127св12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28177625>.
13. Рішення апеляційного суду Одеської області від 26 вересня 2013 року (справа № 15510/8142/12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33742986>.
14. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 січня 2013 року (справа № 6 35199св12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29060051>.
15. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25 січня 2015 року (справа № 6 44699св14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42949011>.
16. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 березня 2012 року (справа № 6 44974св11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23671338>.
17. Нерсесян А. Право на правову допомогу і порядок його реалізації / А. Нерсесян // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С. 85–87. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3347>.
18. Панов В.С. Расходы на правовую помощь – отказать / В.С. Панов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://jurliga.ligazakon.ua/blogs_article/329.htm
19. Антонюк О.І. Умови відшкодування витрат на правову допомогу у цивільному процесі / О.І. Антонюк // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 1. – С. 151–159. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pchdu_2013_1_25.pdf
20. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 червня 2012 року (справа № 6 9963св12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25240470>
21. Тertiшніков В.І. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / В.І. Тertiшніков. – Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 576 с.